

Цимбаліста Л. Р.,
асистент кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила

ПАСИВ РЕЦИПІЄНТА В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (З УКРАЇНСЬКИМИ ПАРАЛЕЛЯМИ)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню пасиву реципієнта у німецькій мові з пошуком українських відповідників. У роботі здійснено аналіз цих конструкцій на прикладах фрагментів тексту з художніх творів другої половини XX – початку XXI століття, визначення та ілюстрацію їх функцій, спільних та відмінних рис з іншими пасивними формами у німецькій мові, а також співставлення з формами зі співвідносними відтінками значень в українській.

Основними відмінностями пасиву реципієнта від інших форм пасиву є його утворення за допомогою дієслів *bekommen*, *kriegen*, *erhalten*, що знаходяться на межі між повнозначним та допоміжним дієсловом, а також переміщення у позицію суб'єкта об'єкта дії у давальному відмінковому активному реченні. Пацієнс же у цьому випадку залишається у позиції об'єкта-прямого додатка, що зумовлює невираженість у цій пасивній формі функції підвищення його комунікативного рангу.

Хоча граматично дієслова *bekommen* та *kriegen* є рівноцінними, вони не є взаємозамінними у мовленні, оскільки їм властиве різне стилістичне забарвлення, а *erhalten* узагалі вживається для підсилення семантики фінальності дії. На відміну від цих трьох дієслів, *werden*, що використовується для побудови пасиву стану, не видозмінює значення основного дієслова, оскільки є стилістично нейтральним.

Відповідники повнозначних дієслів *bekommen*, *kriegen* та *erhalten* в українській мові, а саме *отримувати*, *одержувати*, *здобувати* тощо, переважно вживаються у конструкціях, що з граматичної точки зору вважаються активними, хоча при їх розгляді на глибинному рівні формальний суб'єкт у більшості випадків є реципієнтом дії, а не агенсом. Висловлювання з цими дієсловами можуть граматично наближатися до пасиву реципієнта, якщо мовець сформулює неозначено-особове речення, що відображає вираження функції дефокусування агенса, або використає предикативну форму на *-но/-то*, що відповідає одній з пасивних форм в українській мові.

Ключові слова: пасив, пасив реципієнта, трансформація актив-пасив, агенс, пацієнс.

Постановка проблеми. Варіанти засобів вираження пасивного стану в німецькій мові не обмежуються пасивними формами з допоміжним дієсловом *werden*. У цьому дослідженні ми розглянемо пасив реципієнта у німецькій мові як конструкцію з більш слабкою пасивною семантикою та розглянемо можливість їх передавання українською.

Серед *досліджень і публікацій*, присвячених цій тематиці, можна виділити праці таких учених, як О. Потебня, В. Сімович, О. Курило, О. Синявський, М. Суліма, О. Матвієнко, Ю. Шевельов, В. Русанівський, Г. Півторак, В. Бріцин, М. Плющ, Н. Непийвода, І. Вихованець, К. Городенська, В. Барчук, О. Бондарко, К. Брінкер, Г. Гельбіх, Ф. Кемптер, Г. Шьонталь, П. Фогель та ін.

Форма так званого пасиву реципієнта в різних джерелах зустрічається під наступними позначеннями: *bekommen-Passiv*, *Dativ-Passiv*, *Rezipientenpassiv*, *Adressantenpassiv*, *Benefizientenpassiv* [2–4]. Ці терміни відображають семантичну особливість цієї конструкції, яка вирізняє її на фоні інших, а саме, формальний суб'єкт у пропозиціях цього типу є пацієнсом, який позначає людину, яка отримує щось (переважно, матеріальні чи нематеріальні блага) або змінюється внаслідок дії, спрямованої на неї.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей пасиву реципієнта в німецькій мові, використовуючи приклади з художньої літератури другої половини XX – початку XXI століття, а також розгляд можливих паралелей у творах української літератури.

Виклад основного матеріалу. Термін *bekommen-Passiv* вказує на функцію дієслова *bekommen*, яке виступає основним допоміжним дієсловом, що використовується для творення цих форм, поруч з *kriegen* та *erhalten*. Розглянемо приклади:

(1) *Ich war Abiturient und bekam bei der Abiturfeier vom Rektor einen Preis überreicht. Das war lange, nachdem Hanna die Stadt verlassen hatte* (B. Schlink).

(2) *Ist die Welt nicht ungerecht? Unsereins plagt sich ab mit Sport und Gymnastik, mit Diäten hier, Diäten da und gerät immer mehr aus der Form, und so ein Typ wie du, der sich nicht aus dem Sessel rührt und isst wie ein Scheunendrescher, kriegt die Fitness geschenkt*. (A. Eschbach).

(3) *„Kommt nicht in Frage, und kümmern Sie sich nicht um Dinge, die Sie nichts angehen!“ war das, was der Arzt erwidert erhielt* (T. Plievier).

У прикладі (1) протагоніст твору згадує про свій вступ до вищого навчального закладу та святкування, яким він супроводжувався. Пасивна конструкція з *bekommen* не лише вказує на те, що абітурієнт у цій ситуації не виконує жодних активних дій, а й підкреслює певну відчуженість, адже під час урочистостей хлопець думає про свою кохану Ганну, яка раніше покинула місто.

У прикладі (2), дівчина вживає пасивну конструкцію з *kriegen*, висловлюючи своє невдоволення станом справ та заздрість, що подрузі не доводиться докладати зусиль для стрункої фігури, адже вона отримала її задарма, «в подарунок» (*geschenkt*). У висловлюванні (3) пасивна форма з використанням дієслова *erhalten* має на меті підкреслити силу та емоційну навантаженість відповіді і, відповідно, її вплив на реципієнта.

Отже, пасив реципієнта дозволяє перемістити об'єкт дії, що відповідає об'єктові у давальному відмінковому активному реченні, у позицію суб'єкта. Розглянемо детальніше функції різних членів таких пропозицій у порівнянні з їх функціями в активних та інших пасивних конструкціях.

(4) *Ja, und dieser Lärchenhof morgen kostet uns auch nur haufenweise Geld. Dafür bekommen Sie den Wein von einem Humpen in den anderen geschüttet, ein Fitzelchen schmierige Gänseleber, stinkende Fischeier, Rotz mit Geschmack und all solchen Unfug* (F. Schätzing).

Мовець зневажливо описує сервіс, який можна отримати у закладі, не приховуючи свого негативного ставлення до всіляких делікатесів. У прикладі (4) гіпотетичним реципієнтом виступає співрозмовник (*Sie*), дія спрямована на об'єкт в акузативі – вино (*den Wein*), яке переливають з кубка до кубка. Хоча агенс формально не представлений у пропозиції, з попереднього речення зрозуміло, що йдеться про гольф-клуб *Lärchenhof*, відповідно діячем виступає персонал закладу.

Можна зробити проміжний висновок, що реципієнтом є жива істота (переважно, людина), яка виступає учасником взаємодії у достатній мірі, щоб укріпити свій комунікативний статус для перенесення на позицію суб'єкта. Натомість, неодухотворений предмет, який зазвичай займає позицію суб'єкта у конструкції пасиву процесу, стає у новій формально-граматичній структурі прямим об'єктом. Так, перетворення виглядає наступним чином:

Актив: *Der Kellner schüttet Ihnen dafür den Wein von einem Humpen in den anderen.*

Пасив процесу: *Der Wein wird Ihnen dafür von einem Humpen in den anderen (vom Kellner) geschüttet.*

Пасив реципієнта: *Dafür bekommen Sie den Wein von einem Humpen in den anderen (vom Kellner) geschüttet.*

Уведення актанта у такі висловлювання є факультативним і здійснюється за допомогою прийменника *von* у поєднанні з іменником чи займенником у давальному відмінку, як і в інших пасивних конструкціях. При цьому для конструкцій цього типу виключені безособові варіанти, оскільки їх семантика передбачає облігаторну присутність реципієнта у функції суб'єкта.

Важливою відмінністю пасиву реципієнта від інших різновидів пасивних конструкцій є можливість використання для його утворення одразу трьох дієслів *bekommen*, *kriegen* та *erhalten*, статус яких, однак, досі викликає суперечки серед германістів, адже вони перебувають на межі між повнозначними та допоміжними дієсловами. Відрізняються ці дієслова і за сферою застосування: якщо дієслово *bekommen* вживається найширше і навіть дало одну з назв для цієї конструкції, то *kriegen* використовується переважно у повсякденному мовленні, а *erhalten*, навпаки, зустрічається переважно у довідковій, технічній літературі та в офіційній документації.

Якщо *bekommen* та *kriegen* є граматично взаємозамінними і розрізняються у цих формах переважно у стилістичному аспекті, то *erhalten* не може вважатися їх повноцінним еквівалентом. Так, той факт, що дієслово *erhalten* не утворює пасиву реципієнта з неперехідними дієсловами та фразеологізмами, вказує на те, що воно більшою мірою зберегло своє початкове значення. Водночас, воно має більш виражену конотацію результату, що наближає його до пасивних конструкцій [4, с. 214]. Наприклад:

(5) *Der Goldring ist eine Leihgabe meines Veters, der ihn selbst geliebt erhielt* (W. von Niebelschütz).

Мовець розповідає про історію золотого персня, який він позичив у племінника, який теж не був власником, бо сам отримав його у третьої особи. Форма пасиву реципієнта з дієсловом

erhalten дозволяє підкреслити певну фінальність дії, той факт, що вона відбулась давніше, і, ймовірно, є незворотною.

Якщо ж порівнювати *bekommen*, *kriegen* та *erhalten* із допоміжним дієсловом *werden*, яке використовується для творення конструкцій пасиву процесу, то впадає у вічі наступна формальна відмінність: дієслово *werden* утворюється через партиципну форму *worden* з дієслова-зв'язки *werden*. Таке перетворення невластиве *bekommen* та іншим [4; 217]. Порівняймо:

(6) *Aber um auf den Grund Ihres Anrufs zurückzukommen: Bevor ich Ihnen ein Gutachten zusagen kann, muß geregelt werden, wie das relevante Material zu mir und wie ich dann nach Westdeutschland komme* (T. Hettche).

(7) *Ich beugte mich zu ihm vor. „Das kriegen wir zusammen schon irgendwie geregelt. Ich bin doch der beste Zeuge, daß an den Verdächtigungen nichts dran ist“* (J. Arjouni).

У прикладі (6) обговорюють ділові питання, зокрема мовець прагне переконатись, що він матиме можливість отримати відповідні матеріали і приїхати згодом до Західної Німеччини, усе потрібно врегулювати. Вживання форми пасиву процесу в поєднанні з модальним дієсловом *müssen* дозволяє мовцеві підкреслити, що його вимога зумовлена ситуацією, а не недовірою до співрозмовника, і натомість сприятиме успішному завершенню справи.

Як уже зазначалось раніше, вживання допоміжного дієслова *kriegen* характерне для розмовної практики, воно надає сказаному більш неформального характеру, а в цьому випадку звучить фамільярно (7). Чоловік вторгається в особистий простір співрозмовника (*beugte mich zu ihm vor*) та впевнено стверджує, що їм вдасться домовитись, оскільки він – найкращий свідок у ситуації, що склалася.

Отже, дієслово *werden* має особливий статус серед інших допоміжних дієслів, які вживаються для утворення пасивних форм, воно є семантично немаркованим і не впливає на зміст основного дієслова та стилістику висловлювання. Дієслова *bekommen* та *kriegen*, окрім іншого, можуть передавати семантику «позитивної» зміни власності (*„positiver“ Besitzwechsel*) [4, с. 215–216], тобто вони частково зберігають семантику відповідного повнозначного дієслова, наприклад:

(8) *Ich habe an das Institut für Zeitgeschichte geschrieben und eine entsprechende Spezialbibliographie geschickt bekommen* (B. Schlink).

Абітурієнт написав листа до Інституту історії часу, звідки йому надіслали спеціальну бібліографію. Хоча у творі не уточнюється, чи потрібно йому повернути книгу і коли саме, вона, як мінімум, на деякий час перейшла у власність хлопця. Пасивна форма з *bekommen* є в цьому висловлюванні оптимальною, адже конкретизація агенса через побудову активної конструкції є надлишковою, а пасив процесу викликав би ускладнення формально-граматичної структури пропозиції.

(9) *Vielleicht war es der Zorn auf sich selbst. Mergells Forderung hätte ihn nicht so überraschend treffen dürfen, wie sie es getan hatte. Er hatte genug erlebt, um eigentlich wissen zu müssen, daß man niemals etwas geschenkt bekam* (W. Hohlbein).

Хоча фрагмент висловлювання, що містить пасивну конструкцію, не визначає реципієнта (вживається неозначений займенник *man*), читачеві зрозуміло, що мовець має на увазі себе, поширюючи водночас свій власний досвід зради на оточуючих. Хоча у цьому випадку зміна власності має негатив-

ний характер, адже герой не отримав поки бажаного, все-таки *bekommen* зберігає свою семантичну складову.

В українській мові не спостерігаємо конструкцій зі схожими функціями та значеннями. Дієслова *отримувати*, *одержувати*, *діставати*, *здобувати*, які є повнозначними відповідниками німецьких *bekommen*, *kriegen*, *erhalten* [1; 2007], в українській мові вживаються переважно в активних конструкціях з поширювачами-прямими додатками. Якщо мовець прагне посилити результативне значення, то в такому випадку висловлювання будеться з використанням предикативної форми на *-но/-то* або як неозначено-особове речення, тоді реципієнт переноситься на позицію актанга, вираженого поширювачем у давальному відмінкові.

(10) *Не шкодуючи анітрохи, Лобачов віддав дідові свою рушницю, на яку задивлявся не один мисливець, а натомість одержав у подарунок простацького й товариського Пірата* (М. Дашків).

(11) *Одній поп-зірці подарували «Мерседес» на Великдень, іншій – сіре щеня кавказької породи* (Л. Костенко).

(12) *Гори і сонце – дві речі, котрі нам подаровано для повнокровного втішання короткотривалою екзистенцією* (Ю. Андрухович).

У прикладі (10) акт дарування двосторонній – герой віддає рушницю і натомість отримує у подарунок домашнього улюбленця. Вживання активної конструкції підкреслює той факт, що Лобачов є учасником взаємодії. Натомість у прикладі (11) діяч уже не такий очевидний, хоча з контексту зрозуміло, що подарунок зробив фанат, але оскільки подібні випадки часто трапляються зі зірками, дарувальник залишається знеособленим, а автор віддає перевагу неозначено-особовому реченню.

У конструкціях з предикативними формами на *-но/-то* комунікативний ранг агенса найнижчий з усіх названих конструкцій, а у прикладі (12) дарувальник є найбільш абстрагованим, більше того, він по-різному позначатиметься кожним читачем, в залежності від його досвіду, поглядів та віросповідання.

Висновки. Ми дотримуємося думки, що хоча допоміжні дієслова *bekommen*, *kriegen*, *erhalten* не повністю втрачають ознаки повнозначних дієслів, вони, тим не менше, стають наближеними до допоміжного дієслова *werden* та виконують аналогічні функції. Можна дійти висновку, що за виділення окремої категорії пасивних дієприкметників, *werden* буде знаходитися в її центрі, а *bekommen*, *kriegen*, *erhalten*, а також *sein* (вживається для утворення пасиву стану) – на периферії.

Література:

1. Мюллер В. Великий німецько-український словник. Близько 170 000 слів та сполучень. Київ : Видавничий дім «Чумацький Шлях», 2007. 787 с.

2. Diewald G. Grammatikalisierung. Eine Einführung in Sein und Werden grammatischer Formen. Tübingen : Niemeyer, 1997. 141 s.
3. Duden 04. Die Grammatik: Unentbehrlich für richtiges Deutsch: Band 4. Duden Verlag, 2009. 1344 s.
4. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Leipzig : Verlag Enzyklopädie Langenscheidt, 1996. 735 s.
5. Leirbukt O. Untersuchungen zum bekommen-Passiv im heutigen Deutsch. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1997. 252 s.

Tsybalista L. Recipient's passive in German (with Ukrainian parallels)

Summary. The article is devoted to the study of the recipient's passive in German with the search for Ukrainian counterparts. The analysis of these constructions is carried out using text fragments from fiction dated the second half of the XX – the beginning of the XXI century, the definition and illustration of their functions, common and distinctive features with other passive forms in the German language, as well as the comparison with forms with correlated meaning in Ukrainian.

There is a number of main differences between the recipient's passive and other forms of passive voice in German. Firstly, it is built using the verbs *bekommen*, *kriegen* and *erhalten* which have an ambiguous status since they are grammatically placed on the verge between the main verb and the auxiliary verb. Secondly, the object (recipient) of the action in dative case from the active sentence is moved to the position of a subject. Patient in this situation remains in the position of a direct object which means the function of raising his communicative rank is not expressed, unlike in other types of passive in German.

Even though the verbs *bekommen* and *kriegen* are grammatically equal, they are not interchangeable in speech since they have different stylistic coloring, and *erhalten* is mostly used to enhance the semantics of the action's finality. Unlike these three verbs, *werden* that is the most commonly used auxiliary verb for creating passive voice, does not influence the meaning of the verb in any way since it is stylistically neutral.

The equivalents of full verbs *bekommen*, *kriegen* and *erhalten* in Ukrainian are *отримувати*, *одержувати*, *здобувати*, etc. They are mostly used in constructions that are considered active from the grammatical point of view, even though if analyzed on deep level, the formal subject is in many cases a recipient of an action and not an agent. The statements that include these verbs can become grammatically closer to the recipient's passive if the speaker chooses the ellipse with undefined agent, which showcases the function of agent defocusing, or uses the predicative form with *-no/-to* which corresponds with one of the passive forms in Ukrainian.

Key words: passive, recipient's passive, active-passive transformation, agent, patient.